

УДК 37.032

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ

Василь КУЗЬМЕНКО, Ніна СЛЮСАРЕНКО (Херсон)

У статті на основі аналізу творів Василя Сухомлинського про досвід роботи Павлівської середньої школи доведено, що педагогічний процес в учбовому закладі базувався на творчій діяльності та спрямовувався на розвиток творчої особистості учня.

Ключові слова: Павлівська школа, розвиток, творчість, творча діяльність, творча особистість учня.

В статті на основі аналізу приведений Василя Сухомлинського об опыте работы Павлівской средней школы доказано, что педагогический процесс в учебном заведении основывался на творческой деятельности и направлялся на развитие творческой личности ученика.

Ключевые слова: Павлівская школа, развитие, творчество, творческая деятельность, творческая личность ученика.

Творчість завжди привертала увагу дослідників як найважливіший компонент соціальної культури, оскільки це позитивно спрямована діяльність, каталізатор прогресивних змін у суспільстві, культурі; це багатогранне поняття, що пронизує всі сторони діяльності особистості і проявляється у всіх напрямках суспільної практики.

Індивід, який мислить творчо, – головна рушійна сила соціальних та духовних трансформацій. Творча особистість значно краще адаптується до соціальних, побутових та виробничих умов, ефективно їх використовує, удосконалює, змінює.

Протягом тривалого часу творчі здібності вважалися притаманними лише обранцям долі.

Проблемами творчості свого часу цікавилися Платон, Аристотель, Августин, Гегель, Й.-Г.Песталоцці та ін. Більш глибоке дослідження питань творчості, особливостей творчої діяльності, умов формування творчої особистості почалося на межі XIX–XX століть.

Великий внесок у дослідження проблем творчості зробили Г.Буш, О.Леонтьєв, К.Пігров, Я.Пономарьов, С.Рубінштейн, О.Тихомиров, П.Якобсон, Л.Яценко. Ідеї розвитку творчої особистості розкривали у своїх працях Т.Шевченко, І.Франко, Леся Українка, Б.Грінченко, А.Макаренко, В.Сухомлинський та ін.

Мета статті – проаналізувати спадщину В.Сухомлинського та виявити в ній рекомендації щодо розвитку творчої особистості учня.

Замітимо, що на спадщину видатного вченого звертали свою увагу багато науковців, серед яких: Н.Ангелуца, М.Антонець, І.Бех, Л.Бондар, А.Іванко, Н.Калініченко, В.Кузь, Ю.Мальований, Д.Пашенко, А.Рацул, В.Риндак, О.Савченко, І.Ткаченко, М.Ярмаченко та ін. У своїх роботах вони відзначили, що Василь Олександрович завжди прагнув створити у своїй школі таке виховне середовище, в якому максимально розкривалися прагнення і здібності кожної особистості.

Вплив середовища на процес формування особистості є очевидним. Будь-яке освітнє (виховне) середовище можна віднести до одного з чотирьох основних типів: догматичне, кар'єрне, безтурботне та творче [1, с. 213].

У Павлівській школі, яку очолював В.Сухомлинський, панувало творче середовище, в якому діти працювали із задоволенням, намагалися проявити себе в різних видах діяльності, активно освоювали й перетворювали навколишній світ.

Василь Олександрович вважав, що «творчість дітей – глибоко своєрідна сфера їхнього духовного життя, самовираження і самоутвердження, в якому яскраво виявляється індивідуальна самобутність кожної дитини. Цю самобутність не можливо охопити якимись правилами, єдиними і обов'язковими для всіх» [6, с. 54]. Він був переконаний, що творчість не можлива без вивчення досвіду суспільства і має його у своїй основі. Педагог писав: «Творчість починається там, де інтелектуальні й естетичні багатства, засвоєні, здобуті раніше, стають засобами пізнання, освоєння, перетворення світу, при цьому людська особистість немовби зливається із своїм духовним надбанням» [2, с. 566].

На розвиток творчої особистості учня спрямовувався весь навчально-виховний процес Павлівської школи.

Для цієї школи характерним був постійний зв'язок навчальної роботи з життям, а її учні мали широкий кругозір, ґрунтовні, свідомі знання, неабиякі практичні вміння і навички. Учителі будували навчальний процес так, щоб школярі не тільки пізнавали явища і закономірності навколишнього світу, а й формували власне відношення до них, своє світобачення. При цьому бралось до уваги те, що наукові знання завжди є об'єктивними і здобуваються в ході пізнання людиною світу, а отже, учень повинен отримувати їх не тільки зі слів учителя, чи при проведенні практичних робіт, а й за допомогою спостережень, дослідів, аналізу

явищ навколишнього світу, своєї власної діяльності, де інтегруються зусилля рук і розуму.

В.Сухомлинський завжди дбав про те, щоб діти глибоко розуміли світ. Зазначене особливо стосувалося підлітків, адже у цей період життя кожен із них «замислюється над своїм місцем у житті, свідомо прагне виразити свою індивідуальність. У цей період важливо не тільки те, скільки і як працює людина, а й те, що вона думає про працю» [2, с. 569].

Творчі процеси неможливі без розвитку мислення учнів, якому видатний педагог приділяв значну увагу. Саме тому він завжди відповідав на запитання школярів, намагався своїми поясненнями заповнити прогалини у їхніх знаннях. Зазначене підтверджують такі його слова: «Я добивався піднесення великої інтенсивності мислення дітей. Вони буквально засипали мене запитаннями: Що? Як? Чому? Серед усіх поставлених запитань приблизно 80% становили ті, що починалися словом чому? У дітей було багато незрозумілого. І чим більше в навколишньому світі було для них незрозумілого, тим яскравіше виявлялось бажання знати, тим гостріше виявлялась сприйнятливність до знань. Діти буквально «схоплювали на льоту» все, що я розповідав їм. Коли прийшов час дати перше наукове поняття про електричний струм як потік електронів, виявилось, що в підлітків – безліч запитань саме про це складне фізичне явище. Відповіді на них були, немов цеглинки для пустот у картині світу, що вже склалася в уявленні школярів на основі читання, а також на основі іншої інформації, одержаної раніше» [7, с. 448].

В. Сухомлинський вважав, що необхідно не лише навчити дітей правильно мислити, а й висловлювати свої думки, ясно і точно відображати у словах істини, роздуми, логіку мислення тощо, і, що дуже важливо, мислити про свої думки. Саме тому, починаючи з дошкільного віку і до закінчення восьмого класу, в Павлівській школі проводилися спеціальні уроки мислення. На них діти досліджували, осмислювали, пізнавали природу і працю. З цього приводу педагог писав: «Діти стають дослідниками, думка постійно зв'язана з найтоншими операціями рук, і цей зв'язок (рука розвиває мозок), відіграє справді рятівну роль для тих, кому дуже важко вчитися, і хто був би приречений, якби не спеціальна скерованість навчання» [4, с. 98]. Добре коли дитина приводить у рух свої знання, думає про них, аналізує, застосовує у практиці життя, використовує для пояснення невідомого і проникнення в незрозуміле. Для того, щоб це було можливим, потрібно залучати її до творчого використання знань. У Павлівській школі з цією метою використовували творчі письмові роботи,

задачі з народної мудрості, казки, пісні. Ураховуючи те, що оволодіння знаннями забезпечує певний рівень загального розумового розвитку дитини, який в свою чергу впливає на здатність оволодіння нею новими знаннями, в Павлівській школі організовували навчальний процес таким чином, щоб не тільки дати учням певну суму знань, а й розвинути їх розумові сили і здібності. Знання в школі В.Сухомлинського перетворювалися на «інструмент, за допомогою якого вихованець свідомо робить свої нові кроки у пізнанні навколишнього світу й у творчій праці» [там само, с. 92].

І дійсно навчання не може бути простим нагромадженням знань, які діти зможуть використати тільки у дорослому житті. Треба, щоб учні бачили їх життєву необхідність та можливість використання на практиці. Саме тому В.Сухомлинський великого значення надавав урокам трудового навчання, вважав їх важливим етапом у підготовці дітей до життя, до майбутньої трудової діяльності, наголошував на тому, що саме на цих уроках учні набувають умінь та навичок, які потрібні кожній людині в її повсякденному житті.

Директор школи підходив до організації трудового виховання і навчання серйозно. Найважливіше правило трудового виховання, на його думку, таке: щоб не було «жодного підлітка, жодного юнака, жодної дівчини, які б чимось не захопились у роки ранньої юності. Саме в період становлення творчих сил і здібностей, у роки ранньої юності кожен має відчувати себе справжнім майстром, поетом, художником в улюбленій праці» [3, с. 174].

Він вважав, що підготувати людину до трудової діяльності можна, якщо дати їй відповідні практичні уміння і навички та забезпечити належну професійну підготовку. Досягнути цієї мети можна за умов поетапної реалізації завдань трудового виховання (психологічна підготовка до праці, практична підготовка до праці, підготовка до свідомого вибору професії). Передусім, слід дбати про психологічну підготовку молоді до праці.

Із цього приводу педагог писав: «Готовність до продуктивної праці включає в себе уміння трудитися розумово, здатність постійно розвивати свій розум, застосовувати його до творчого розв'язання трудових завдань. Психологічна готовність до праці, про яку останнім часом так багато говорять, саме і є переконанням людини в тому, що в майбутньому трудовому житті зусилля її рук будуть підкорені розуму, творчому задуму» [5, с. 54].

В.Сухомлинський був переконаний, що «праця, в основі якої лежить дослідна, дослідницька мета, не тільки поглиблює знання, а й формує діяльний, творчий розум». Він писав,

що дитина має набути «досвіду такої праці», адже лише за таких умов у неї може бути сформована «здатність бачити в кожному ділі його інтелектуальну сторону, уміння знаходити все нові й нові можливості для поєднання зусиль розуму і рук» [5, с. 69].

Треба зазначити, що в Павлівській школі педагоги прагнули, щоб у процесі пізнання діти підходили до фактів і явищ без готових, передчасно завчених висновків. Тут дослідницький характер мали багато видів праці. Це робота на навчально-дослідній ділянці, у майстерні, робочій кімнаті, лабораторії та ін. [8, с. 111]. Дослідна праця давала учням можливість самостійно висувати гіпотези, приймати рішення, скеровувати свою діяльність у необхідне русло, вимагала відповідального ставлення до роботи, спонукала до творчості.

Як уже зазначалося, В.Сухомлинський вважав, що одне із найважливіших завдань школи – навчити школярів користуватися знаннями. Директор школи звертав увагу педагогічного колективу на те, що знання самі по собі не можуть захопити школярів, а «стають бажаним надбанням маленької людини за умови, що вони – засіб досягнення творчої, трудової мети» [6, с. 126]. Педагог застерігав: «Небезпека перетворення знань у мертвий вантаж виникає саме в молодших класах, коли за своїм характером розумова праця найбільше пов'язана з набуттям нових умінь і навичок. Якщо ці вміння і навички тільки засвоюються і не застосовуються на практиці, навчання поступово виходить за сфери духовного життя дитини, неначе віддаляється від її інтересів і захоплень. Прагнучи запобігти цьому явищу, вчитель дбає, щоб кожна дитина творчо застосовувала свої вміння і навички» [там само, с. 127].

З огляду на те, що за навчальним планом учні Павлівської школи мали змогу лише раз на тиждень працювати у шкільній майстерні, а також на те, що «програмна праця» не могла задовольнити багатогранні інтереси і запити дітей, В.Сухомлинський великого значення надавав гуртковій роботі. Він вважав, що вона надає можливості кожному вихованцю «протягом тривалого часу випробовувати свої задатки, здібності, виражати в конкретній справі свій нахил, знаходити улюблену працю» [2, с. 570].

У школі було створено кілька куточків творчої праці з радіотехніки, електроніки, біохімії, ґрунтознавства, гібридизації, працюючи в яких учні мали можливість долучитися до різних видів діяльності та порівняти свої уявлення про ту чи іншу справу з реальною картиною. У куточках творчої праці школярі перетворювалися на мислителів й дослідників. Тут вони робили власні відкриття, переживали

глибоке здивування та благоговіння перед досягненнями людства. Тут вони випробовували свої сили та розвивали інтерес до певної діяльності або робили висновок, що вона їм не підходить.

Створення куточків творчої праці було наслідком того, що директор школи не міг увити «повноцінного виховання в роки отрочества без того, щоб хлопчик, дівчинка не засиділись біля складної схеми чи приладу, забувши про все на світі, крім своєї цікавої праці» [2, с. 576].

В.Сухомлинський вважав, що треба давати дітям спеціальні трудові завдання, спрямовані на становлення у них власної думки. Він писав: «Знання перетворюються у дійовий фактор тоді, коли особистий погляд на явища навколишнього світу охоплює всі сфери духовного життя вихованця – його мислення, почуття, волю, діяльність» [4, с. 93].

Навчання у Павлівській школі організовувалось таким чином, щоб кожен учень виконував трудові завдання, які б мали світоглядну спрямованість. «Ця праця, – писав педагог, – вчить активно сприймати світ, вона стверджує найважливіше переконання: людина не тільки пізнає навколишній світ, але й своїм розумом, своїми творчими силами освоює, використовує сили природи, перетворюючи життя» [там само].

В.Сухомлинський закликав робити все, щоб не перетворити дитину на «сховище знань, комору істин, правил і формул», а навчити її думати, мислити, сприймати яскравий навколишній світ із його закономірностями, явищами, фактами, істинами. Він був переконаний, що чим більше абстрактних істин, узагальнень треба засвоїти учневі на уроці, чим більш напруженою буде розумова праця, тим частіше дитина повинна звертатися до першоджерела знань – до природи, тим яскравіше повинні закарбуватися в його свідомості образи й картини навколишнього світу. Діти повинні добре зрозуміти зв'язки, що існують між явищами навколишнього світу, а для цього потрібно їх навчити охоплювати одночасно ряд предметів, явищ, подій, осмислювати зв'язки між ними, мислити абстрактними поняттями [6].

У Павлівській школі зв'язок навчання з життям здійснювався не через механічне поєднання фізичної і розумової праці, а в «єдності творення руками й розумом». У процесі праці відбувався перехід від конкретного до абстрактного, а прості, звичні, добре відомі учням речі ставали основою наукових світоглядних істин.

Видатний педагог стверджував, що якби руки не були мудрим учителем розуму, то в учнів не було б інтересу до знань. Він був

переконаний, що пізнання світу і самого себе неможливі без самоутвердження в праці. Навчання і праця – це не тільки засвоєння і перевірка отриманих знань, а й глибока взаємодія. Важливо, щоб учень «думав працюючи й працював думаючи», бо розумовий розвиток краще відбувається в процесі праці.

З огляду на те, що основним завданням розумового й трудового виховання є введення людини в світ творчості на основі розвитку її розумових сил і здібностей, педагоги Павліської школи намагались, щоб через злиття думки і фізичної праці учні ставали мудрими мислителями і дослідниками, а не «споживачами готових знань». Для єдності праці та інтелектуального життя в школі, як уже зазначалося, було створено значну кількість різноманітних гуртків практичного спрямування. Це дозволяло кожному учневі проводити свідомий вибір на основі «шукування самого себе». У них була можливість за власним бажанням переходити від однієї справи до іншої, змінювати свої захоплення і поступово знаходити те, що найбільш відповідало б їхнім задаткам [2].

Цінним є те, що в школі В.Сухомлинського звертали увагу не тільки на те, щоб учні оволоділи знаннями з обов'язкових навчальних предметів, а й на те, щоб школярі в ході оволодіння знаннями постійно виходили за межі програми. Отримані знання вони повинні були тісно пов'язувати з творчою працею в урочний та позаурочний час.

Таким чином, кожен вихованець Павліської школи виявляв свою обдарованість у відповідній праці – в майстернях, на науково-дослідній ділянці, в бригаді юних механізаторів тощо. Це дозволяло зробити більш цікавими навчання і працю, поєднати їх з життям, показати необхідність знань і можливості їх використання,

переконати учнів, що праця без знань неможлива, а творчість людини завжди ґрунтується на інтелектуальному потенціалі.

Така організація навчально-виховного процесу давала дітям віру в свої сили, в свій розум, формувала творче відношення до будь-якої справи, стимулювала розумовий і творчий розвиток кожного учня. Саме тому досвід роботи Павліської школи, не дивлячись на те, що він уже висвітлений у численних наукових розвідках вітчизняних і зарубіжних учених, потребує подальшого дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Корчак Я. Избранные педагогические произведения / Януш Корчак. – М. : Просвещение, 1966. – 428 с.
2. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 3. – С. 283-582.
3. Сухомлинський В. О. Праця, покликання, щастя / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 5. – С. 167-176.
4. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 1. – С. 55-206.
5. Сухомлинський В. О. Розумова праця і зв'язок школи з життям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 5. – С. 53-69.
6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 3. – С. 7-279.
7. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю // В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 419-654.
8. Сухомлинський В. О. Формування комуністичних переконань молодого покоління / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 7-146.

УДК 811.161.2 (07)

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ЛІНГВО-МЕТОДИЦІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО І СУЧАСНІЙ РІДНОМОВНІЙ ОСВІТІ

Лідія МАМЧУР (Умань)

Статтю присвячено актуальній проблемі XXI століття – національно-мовній освіті особистості, формуванню її комунікативної компетентності засобами мови, висвітленню й обґрунтуванню шляхів вирішення цього важливого питання відомим вітчизняним ученим-лінгводидактом В.Сухомлинським.

Ключові слова. Мовна особистість, навчання мови, лінгводидактичні ідеї В.О.Сухомлинського, розвиток мовлення школяра, формування комунікативної компетентності.

Статья посвящена актуальной проблеме XXI века – национально-языковому образованию личности, формированию её коммуникативной компетентности средствами языка, освещению и обоснованию путей решения этого важного вопроса известным отечественным ученым-лингводидактом В. Сухомлинским.

Ключевые слова. Языковая личность, обучение языку, лингводидактические идеи Сухомлинского, развитие речи школьника, формирование коммуникативной компетентности.